

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д. изк. Камелия Николова

на хабилитационния труд
„Модел на функциониране на българския театър в периода 1944-1989 година”,
представен за участие в конкурса за
заемане на академичната длъжност **ДОЦЕНТ**
по Театрознание и театрално изкуство (История на българския театър),
професионално направление 8.4. Театрално и филмово изкуство,
за нуждите на сектор „Театър”,
обявен от Института за изследване на изкуствата, БАН
в Държавен вестник., бр. 3/10.01.2020 г.
с единствен кандидат
РУМЯНА ПЕТРОВА НИКОЛОВА

Хабилитационният труд „Модел на функциониране на българския театър в периода 1944-1989 година” на д-р Румяна Николова, както и останалите представени от нея публикации отговарят напълно на минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност *доцент*.

От представените за участие в конкурса материали за основен обект на тази рецензия взимам хабилитационния труд „Модел на функциониране на българския театър в периода 1944-1989 година”, публикуван като книга от издателство „Проф. Петко Венедиков”, София, 2020, както и имам предвид повечето от посочените публикации, експертна и преподавателска дейност и, специално, цялостната научно-изследователска работа на Румяна Николова, осъществени след 2007 г., когато ѝ е присъдена образователната и научна степен *доктор*.

Хабилитационният труд „Модел на функциониране на българския театър в периода 1944-1989 година” на Румяна Николова е първо по рода си научно изследване в театрознанието и културологията у нас. Въпросът за културната политика към театъра по времето на комунизма в България и наложената цялостна смяна на съществуващия театрален модел в страната след радикалния политически обрат през есента на 1944 г. е коментиран периодично в отделни теоретични и исторически изследвания, но винаги като част от разглеждан по-широк проблем. За първи път в българското театрознание Румяна Николова се заема да го проследи самостоятелно в своя хабилитационен труд. Само по себе си това намерение е вече *безспорен принос* на представения текст.

Впечатляващото изследователско усилие на Румяна Николова обаче далеч не свършва дотук. Тя не само си поставя трудната задача да проучи и опише детайлно процеса на идеологическо дисциплиниране и трансформация на театъра в политически

пропаганден институт (заедно с активирането на същия процес в останалите изкуства и във всички сфери на обществения и културния живот), но и прави това изцяло на базата на произведенията за неговото осъществяване партийни, законодателни и програмни документи. На издирването, проучването, класифицирането, подбора и анализа на този огромен масив от документален материал Румяна Николова посвещава много време и голяма част от изследователските си занимания през последните повече от десет години. Резултатът е респектиращ – в книгата си, представена като хабилитационен труд, тя успява да изгради строен, подробен и ясен разказ за рязката промяна на съществуващия и установяването на новия модел на театъра в България в периода 1944-1989 с цел подчинението му на наложената тогава идеология, чрез извличането изцяло от проучените документи на идейно-политическите насоки и предписваните конкретни стъпки за тяхното административно, кадрово и творческо осъществяване. Подобна изследователска методология е изключително трудоемка и изискваща сериозни специализирани и контекстуални познания, но именно тя помага на авторката да направи едно максимално обективно и добросъвестно проследяване на историята на българския театър във все още малко проучения период 1944-1989. Ето защо избраната и умело приложена от Румяна Николова изследователска методология бих поставила *сред най-значимите научни приноси* на нейния хабилитационен труд .

Книгата е структурирана в 5 глави, рамкирани от предварителни и заключителни бележки и е в обем от 287 страници. Към основния текст има четири приложения, в които са публикувани базисни документи, коментирани в изложението. Изследването е снабдено с библиографски списък на цитирана и използвана литература, включващ 70 заглавия на книги и статии; опис на 14 фонда в ЦДА, от които са проучени и използвани архивни материали, и списък с 54 по-важни цитирани документи.

Важна отправна точка на изследването са „Предварителните бележки”, в които Румяна Николова изяснява избора си на методология и решението си да „изгради разказ за модела, в който е поставен българския театър [в периода 1944-1989], използвайки основно първични документи” (стр. 7). Тук тя уточнява и кои места, съхраняващи такива първични документи, ще използва и мотивира избора си преди всичко на Централния държавен архив (ЦДА) и фондовете му с материали на структурите, администрирали културата и в частност театъра през разглеждания период – на Министерски съвет, на БКП, на Комитета за наука, изкуство и култура, на Министерството на културата (отбелязани са различните му реструктурирания и

наименования), както и на Съюза на артистите, на отделни театри и др. В предварителните бележки Румяна Николова потвърждава придържането си към вече утвърдената в повечето от най-новите изследвания периодизация на коментирания период – 1944-1956, 1956-1968, 70-те и 80-те години на XX в., като специално откроява граничните години 1948, 1956, 1968, допълвайки широко известните факти, свързани с тях и със събития и документи, пряко определили важни посоки и рестрикции в областта на театъра. Авторката кратко характеризира и всеки един от посочените периоди от гледна точка на етапите на налагане и функциониране на новия идеологизиран модел на българския театър. Като определящи за първия период Румяна Николова посочва годините между 1948 и 1954/55, когато най-целенасочено и с всички средства държавният апарат налага в страната комунистическата идеология и изкуството и културата, респективно театърът, са изцяло реструктурирани и подчинени на централизираното държавно управление. Така до 1956 г. моделът на българския театър е установен и, както точно обобщава авторката, в следващите периоди до политическия обрат през 1989 г. той не претърпява базисни промени, а съпротивите и пробивите в него се появяват като отделни факти в сферата на творческата практика (спектакли, текстове, групи от съмишленици). В следващите пет глави на хабилитационния труд е изследван всеки един от посочените периоди на базата на множество проучени документи.

Първа глава „Формиране на нов театрален модел 1944-1956” е ключова за изследването. Тя постъпателно и прецизно проследява радикалната смяна на театралния модел в страната. Тази смяна и бързото изграждане на театъра като институт за пропаганда на новата идеология Румяна Николова разглежда първо като промени в начина на управлението му и създаването на органи и процедури за неговото контролиране и след това като въздействие на тези промени в художествения облик на сценичната практика. Особено ценна и малко позната досега е богатата обективна информация, почерпена от проучените документи от периода, за създаването, функциите и определящото значение на новосъздадения след Петия конгрес на БКП (18-25 декември 1948 г.) Комитет за наука, изкуство и култура (КНИК), който изцяло поема ръководството на театъра в страната, като в дисертационния труд изчерпателно са описани всички негови правомощия и извършени административни промени – одържавяване на театрите, разширяване на театралната мрежа, откриване и закриване на театри, въвеждане на планов принцип на работа в театралните институции, контрол върху репертоарната политика чрез създаденото към него Репертоарно бюро и т.н. Биха

могли да бъдат посочени още много факти и данни, представени в тази глава, които имат ключово значение за обективното и цялостно проучване на първото, определящо десетилетие в развитието на българския театър след 1944 г., но като *особено важен принос* тук непременно бих подчертала подробното разглеждане на налагането на социалистическия реализъм в театъра и на комплекса от предприети мерки за създаването на нова, социалистическа българска драма чрез добросъвестно и изчерпателно представяне и анализиране на издирените документи. Също така *приносно значение* за следващи проучвания на периода има и направения от Румяна Николова мотивиран извод, че в тези първи формиращи години на налагане на театралния модел в страната основното внимание и контрол на управляващите е насочено към драмата и, съответно, към репертоара, докато в следващите периоди тази ситуация се запазва, но контролът все повече се разпростира и към нейната реализация, т.е. към режисьора и постановката.

На бурното и сложно за театъра (и българската култура като цяло) време между 1956 и 1968 г. в хабилизационния труд са отделени две глави. Втора глава „Променливата културна политика в периода 1956-1968” проследява – отново на базата на старателно издирени и проучени основни документи от партийни конгреси, министерски постановления и административни разпоредби и указания – отражението на Априлския пленум на БКП от 1956 г. и официалното осъждане на култа към личността в администрирането и художествената дейност на театъра. Следващата, трета глава „Пробиви в нормативната естетика на театралния социалистически реализъм в периода 1956-1968” се фокусира специално върху емблематични за този период личности, драматични текстове и представления, които се стремят да потърсят възможности за обогатяване и разнообразяване на театралния език. Особено интересно и с голямо познавателно значение тук е проследяването чрез откритите документи и цитирането на ключови места от тях на важни за времето си дискусии за разширяването на границите на социалистическия реализъм, за „Бургаската четворка” и скандалите около нея, за спектакъла „Импровизации” по текстове на Радой Ралин и Валери Петров в Сатиричния театър и други емблематични за периода събития и пробиви в официалния канон. Утвърдената вече от редица нови изследвания на театъра във времето от средата на 50-те до края на 60-те години на миналия век представа за редуване в културния, и конкретно в театралния живот, на кратки периоди на либерализация и стагнация, както и за промяна на стратегиите и методите за контрол на хората на изкуството Румяна Николова убедително потвърждава с извадки и цитати от

изследваните документи. Безспорно *много ценен принос* на тези две глави от изследването е подробното представяне и актуалното коментиране на издирените и проучени автентични документални записи на обсъждания на забранявани спектакли, на дискусии по въпросите на режисурата, качеството на драматургията, необходимия репертоар и т.н., които досега са познати най-вече от вторични източници и споменавания в по-късни текстове.

Последните две глави разглеждат ситуацията в българския театър през 70-те и 80-те години на XX век през призмата на повилите се и засилващи се с времето настроения за реформи и за (макар и избирателно и контролирано) отваряне на създадения през периода 1944-1956 г. затворен и идеологизиран театрален модел към случващото се на европейската и световната сцена. Проследявайки детайлно дискусиите, специално иницирираните професионални срещи и, най-вече, произведенията от тях програмни документи за реформиране на театралния сектор, тези две глави обективно и непредубедено довеждат до заключението, че политическият театрален проект на комунистическата държава и формираният като негова реализация модел на българския театър постепенно изчерпва себе си и последните му призови за реформи, които всъщност го отричат, са и знакът за неговия край.

Освен безспорните достойнства на хабилитационния труд на Румяна Николова, които открих дотук – научна обективност, изключителна изследователска добросъвестност, умение за анализ на театралните факти и процеси в широк социо-културен контекст, както и голяма познавателна стойност и практическа полезност – непременно бих искала да подчертая още едно негово важно качество. Това е съзнанието за екипност, качество, което много ценя, и което е много необходимо във всеки един изследователски колектив. Текстът на Румяна Николова е замислен и написан с ясното намерение да бъде отворен към работата на групата от театрални изследователи в Института за изследване на изкуствата, към която тя принадлежи; да бъде максимално полезен и подпомагащ следващите проучвания. Едно наистина рядко качество за индивидуален научен труд, което трябва да бъде адмирирано.

Познавам добре работата на Румяна Николова още като студентка, на която съм била преподавател по История на европейския театър и по Теория на режисурата, след това и като научен ръководител на дисертационния ѝ труд, подготвен към катедра „Театрознание” в НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов”, а от доста време вече и като колега в сектор „Театър” на Института за изследване на изкуствата. През изминалите години първоначалните ми впечатления за нейната сериозност,

задълбоченост и научно любопитство не само се потвърдиха, но и бяха допълнени от колегиалната й толерантност и всеотдайност в изследователската работа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: От представения хабилитационен труд и останалите материали по конкурса, както и от личните ми впечатления от гл. ас. д-р Румяна Николова, съм напълно убедена, че тя изцяло отговаря на изискванията за заемане на академичната длъжност *доцент* към Сектор „Театър” в Института за изследване на изкуствата към Българската академия на науките. Като член на научното жури ще гласувам положително за нейния избор.

Гласувам ДА.

31 май, 2020

Проф. д.изк.н. Камелия Николова